

Danskernes Historie Online

Danske Slægtsforskeres Bibliotek

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliseringsprojekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt Danskernes Historie Online - Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her: <https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat>

Ophavsret

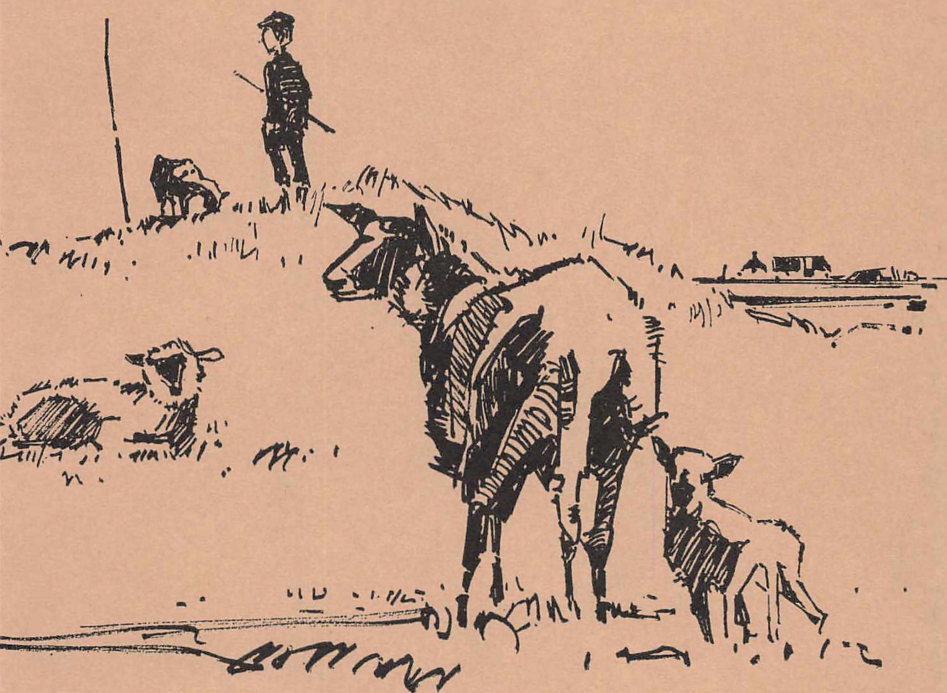
Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

Links

Slægtsforskeres Bibliotek: <https://slaegtsbibliotek.dk>

Danske Slægtsforskere: <https://slaegt.dk>

Hyrdedreng på heden

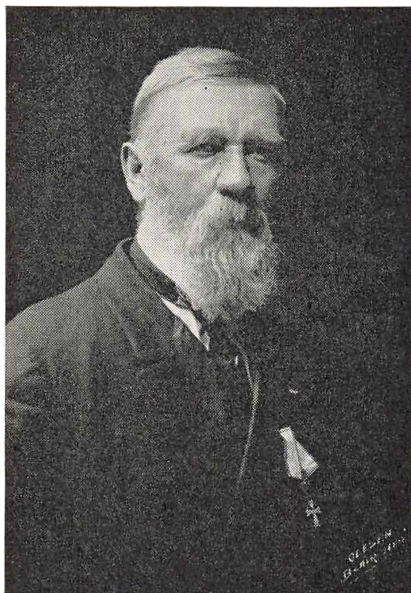
Inging WTH

Hyrdedreng på heden

FRA VORBASSE SOGN I 1860ERNE
ERINDRINGER AF P. S. VIG
VED CHR. WINTHER

Småskrifter nr. 7 . Udgivet af Historisk Samfund for Ribe Amt 1969

Omslagstegning:
ERLING JUHL

Peter Sørensen Vig

Født i Bøgvad, Egtved sogn, den 7. november 1854,
død i Blair, Nebraska, den 21. marts 1929.

Professor P. S. Vig var af gammel jydsk bondeslægt. Til at begynde med havde forældrene en lille gård i Egtved, men i 1861 blev denne solgt, og faderen købte et husmandssted i Vorbasse, hvor han for resten var født.

Som lille dreng har sønnen fået meget stærke indtryk af Bøgvad skov. Han mindedes fuglene og blomsterne og glemte aldrig, hvor herligt de vilde jordbær og hindbær smagte. »Disse tidlige barndomsår var den lykkeligste periode i hele mit liv. Aldrig senere har jeg følt en sådan ro og tryghed, sikker på, at Gud og mine forældre nok skulle drage omsorg for mig. Aldrig har verden omkring mig været så skøn, min hvile så sød, min mad så velsmagende som i denne første strålende periode af mit liv.«

Forandringen kom med flytningen til Vorbasse. Det var ikke så langt, men alt var fremmed – ingen skove, ikke engang træer, men kun lyng. Også folkene var fremmede, og deres dialekt var ukendt for ham. I efteråret 1861 begyndte han i den lille primitive skole. Desværre havde han i sine første skoleår en meget ubehagelig lærer. »Han behandlede os som kvæg, og vi betragtede ham med slavisk frygt.« Stor blev derfor hans glæde, da skolen i 1864 fik en ganske udmærket lærer. Han fortalte og læste for dem og sang med dem. Og på den sidste skoledag talte han alvorligt til dem og ønskede dem Guds velsignelse. »Jeg har altid anset Møller for en af mine største velgørere.«

Vig oplevede som ti-årig den ulykkelige krig i 1864, og det gjorde et dybt indtryk på ham. Træfningen ved Vorbasse stod ikke langt fra hans hjem.

Men snart var det forbi med skolegangen. Der var små kår i hjemmet. Allerede i 1865 havde han sin første plads som hyrdedreng i sin bedstefaders gård, og efter konfirmationen var han stadig ude blandt fremmede. Langt senere nedskrev han sine erindringer om »Hyrdelivet på Heden i Vorbasse Sogn i Tredserne«, og dem sendte han i 1912 hjem fra Amerika, hvor de blev deponeret på det Kgl. Bibliotek, så nu kan de endelig læses.

Vig var hyrde i mange år; han var lille og spinkel, og først sent begyndte han at vokse stærkt. I 3½ år havde han en god plads hos gode mennesker på Ravnholt i Gjesten. I vinteren 1872–73 havde han første gang været på Askov Højskole, og da han igen i efteråret 1874 rejste til Askov, samlede en kreds af beboere ind til ham til skoleopholdet for det næste år. En enke gav ham et sæt tøj, der havde tilhørt hendes mand. Det brugte Vig i lang tid som søndagstøj. Men han blev ved med at vokse, hans ben blev stadig længere, og så kla-

rede han det med bukserne ved også at gøre selerne læn-
gere.

I den følgende tid var han flere gange på Askov, han havde også plads hos pastor Mads Melby i Asperup, og i 1877–78 aftjente han sin værnepligt i Fredericia, og så var han et årstid hos pastor Feilberg i Darum, til han i 1879 drog til Amerika; en kammerat havde fortalt ham, at det var lettere at tjene penge derovre. Det var hans hensigt at ville uddanne sig til præst, og da han i 1882 vendte hjem, havde han 12-1300 kr., som han havde erhvervet ved uhyre nøjsomhed; og nu præsenterede han sig for Komiteen for den danske Mission i Amerika, der forberedte unge mænd til en præstegerning i Amerika. Vig fik så uddannelse på Askov og Uldum højskoler og på Københavns universitet, og han klarede sig fint, og i 1884 forlod han Danmark for stedse. I Amerika blev han gift samme år, næste år blev han ordineret og kom ud i præstegerning, men det viste sig snart, at han var selvskrevet som præstelærer, og han blev senere rektor for Trinity Lutheran Seminary, Blair, Nebraska, og han blev en af Den forenede danske Kirkes betydeligste mænd.

I 1901 besøgte han Danmark for sidste gang – efter 17 år i Amerika – i 1921 blev han æresdoktor i teologi og Ridder af Dannebrog.

Vig blev gift 1. gang i Chicago 1884 med Karen M. Christensen. I dette ægteskab var der 7 børn, 6 sønner og én datter, der døde af hjernebetændelse i 1891. Senere blev fru Vig angrebet af tuberkulose. Den yngste søn blev født i 1897, men samme år døde to sønner af difteritis med 12 dages mellemrum. Nu gik det hurtigt ned ad bakke med fru Vigs helbred, og hun døde den 11. april 1900, kun 38 år gammel.

Efter besøget i Danmark i sommeren 1901 giftede Vig sig med frøken Oline Olsen, født 8. marts 1875 i Ullerslev på Fyn. Hun havde været lærerinde ved høj-

skolen i Elk Horn, Ia., og under fru Vigs sygdom havde hun været en stor støtte for hjemmet. I dette ægteskab var der 7 sønner og én datter.

Theo. P. Bech, der har skrevet Vigs biografi på engelsk, siger om disse børn, at de alle var lyshårede, sunde på legeme og sjæl, de havde alle lært at lyde, at bede og at arbejde. En af dem var faderens medhjælper ved hans historiske arbejde; i 1917 meldte han sig til hæren og var med i krigen i Europa, men han kom tilbage i god behold. Ingen af dem er blevet præster. En søn døde kort efter faderen – af blindtarmsbetændelse, men de andre klarer sig udmærket derovre.

Vigs mor, der havde betydet så meget for ham, døde allerede i 1878, og i 1886 kom hans far – i en alder af 64 år – til USA, og de sidste 15 år var han i nær forbindelse med sin søn, til han døde sidst i 1901. Desuden var 5 af hans brødre også udvandrede – den sidste af dem døde i 1940.

Vig var sin kirkes førende teolog, – provst Johs. Nordentoft, der i 1904 besøgte Amerika, kaldte ham en ualmindelig solid begavelse, grundfæstet i den mest renlivede lutherske dogmatik, urokkelig i sine synspunkter. – Desuden var han en kendt historiker – han har især arbejdet med de danskes historie i Amerika – hans sidste bog kom i 1917 – Danske i Kamp i og for Amerika – fra ca. 1640 til 1865.

Iøvrigt var han en meget flittig skribent. Hans mindre skrifter, afhandlinger og artikler er talrige. De var navnlig af religiøs, historisk og polemisk art. Foruden ovennævnte bog udgav han bl. a. »Om Morten Luther« (1910), »Trinitatis Seminarium 1886–1911« (1911), »Den danske Udvandring til Amerika, dens Aarsager og Veje« (1915), »Dansk luthersk Mission i Amerika i Tiden før 1884« (1917) og »Halvtredsindstyve Aar« (1921). Han blev dansk-amerikanismens historiker.

Vi vil også nævne, at han i Fra Ribe Amt 1915 skrev

»Peder Vig i Fitting« og sst. 1918 »Mormoner i Ribe Amt«.

Der er mange rosende udtalelser om professor Vig. Dr. teol. J. M. T. Winther, Japan, der i 1896 kom til USA som 22-årig og i 1898 tog eksamen fra Præsteskolen i Blair, Nebr. (det senere Trinity Seminary), havde professor Vig som lærer. Herom skrev han – 60 år senere: »At udfaldet blev så uventet godt [udmærkelse], kan jeg takke den lærde professor P. S. Vig for; han var mere end lærer, han blev for mig en faderlig ven, der hele sit liv viste mig en udelt fortrolighed; han opmuntrede og vejledede og gjorde sine fag så levende, at man ikke kunne andet end tilegne sig det mest mulige« (af Forsøg på en Levnedstegning – skrevet til Ordenskapitlet i anledning af udnævnelsen til Ridder af Dannebrog i 1958).

Chr. Winther.

Det regner og det suser,
det sier så grot i Sky;
Gud nå' os arme Hjør'rer,
vi hår så låndt' te By.
Men Skam sku' ha' de Skrejr'er,
de sed'er så godt i Ly,
ta' dem ved' djer . . .
å smid dem Vesten for vo' By.

Hyrderim.

I

En ikke uviktig faktor i livet på hedeegnene i Jylland i sin tid var hyrdedrengene (æ hjor'). Og Vorbasse sogn med sine mange og store heder og moser gælder det ikke mindst om. Kun en forholdsvis lille del af de større gårdes areal var opdyrket, en meget stor del deraf lå i hede, hvor der tit var ikke så dårlig græsning, særlig for får og ungvæg. Tit var der mere græs, end gårdens egne kreaturer kunne overkomme, så man kunne tage fremmede kreaturer i græsning, gerne fra 1. maj til efter høsten. Sådant var ikke vanskeligt at få, da ikke få af de unge karle i sognet var handelsmænd, og fra sognene længere mod øst var der ikke så få, der satte deres unge stude og kvier i græsning i Vorbasse sogn.

At passe disse var hyrdedrengens bestilling, i hvert fald da hovedsagelig, han kunne have meget andet at tage vare på foruden. Men hyrdedrengen var altid fattigfolks barn, der tidlig måtte ud at tjene for sit brød. Ja, jeg siger hyrdedrengen; ikke så sjælden måtte små, fattige piger ud på samme måde og til samme arbejde. – Ikke så sjælden har digtere, både store og små, sunget om hyrder og hyrdeliv og vakt begejstring for det. Og vist nok er det, at også dette liv har sin idyl, særlig da for den, der kun kender det udefra og på behørig afstand. Ikke så lidt anderledes så det ud for de små, fattige børn, som var under dets møje og ansvar med tillæg af kulde, sult, søvnløshed, hårde ord, hug og andet mere sådant.

Ligesom det vel er en kendsgerning, at hyrdelivet er et af det civiliserede menneskes første arbejder, således er det vist, at ikke få fattige børn i hedesognene i Jylland har haft deres første arbejde udenfor hjemmet som hyrde og hyrdinde på den store, øde hede, langt fra huse og mennesker. Og da jeg er en af dem, kunne jeg have lyst til, så godt jeg nu, så mange år efter og så langt fra de pågældende egne, kan det, at give mit bidrag til en skildring af livet som hyrde på heden.

— — —

Et fattigt barn har som regel ikke nogen lang barndom, har ikke tid eller råd til det. »Føde og klæder« er et spørgsmål, det meget tidlig må være med til løsningen af. Når en dreng er 8–9 år gammel, må han som regel ud at tjene. Godt er det for ham, om han slipper med sommeren og kan være hjemme om vinteren. Livets tunge alvor kommer stærkt ind på den lille knægt, når han hyres ud til sin første tjeneste. Men den hårde nødvendighed kræver det; der er mange munde og kun lidt mad derhjemme. Lønnen for hans arbejde er først og fremmest føden. Får han så dertil 4 rigsdaler, et pund uld, lærred til en skjorte samt et par nye træsko, ja, så kan han siges, at han har drevet det vidt. Fra sine små kammerater i skolen ved drengen så temmelig besked om det sted, han er hyret ud til, hvorledes manden og konen er, hvilken kost der gives, hvor mange kreaturer der bliver at tage vare på, og hvorledes heden er, hvor de skal passes.

Så kommer »Pæjers Daw« (22. februar); da skal en rigtig hyrde gerne tiltræde sin tjeneste. For første gang må den lille fyr pakke sine klæder sammen, og for første gang skal han tage afsked med sine små søskende og sine forældre. Aldrig har vel hjemmet været ham så kært som nu, hans søskende så gode og hans moder så – ja, det er næsten ikke til at holde ud. Men hans fader går da med ham til den nye plads. Og så farvel, frihed, leg

og venner små, skole og barndoms lykke, for nu er den lille dreng blevet stor og på vejen ind i de stores verden! – Til at begynde med er han optaget af alt det nye og store, der møder ham på den store gård, der nu skal være hans hjem, til køerne skal »bindes ind«, det vil sige et godt stykke ind i november måned. Og der er meget, meget, som er både nyt og stort. Der er den store stald med de mange kreaturer og stalden med de mange heste, den store fåreflok, de mange høns og ænder, og der er »folkene«, i hvis tal han nu må indtage den nederste plads, lidt ovenfor hunden, der ikke sjældent bliver hans trofaste ven og tit hans bedste legekammerat. Hvis han er med ved måltiderne, er den nederste plads ved bordet hans, og når han, i tjenestens medfør, ikke hjem, før måltidet er forbi, så kan han leve højt på den del af de kolde levninger, som fluerne har levnet, det vil sige, når deres tid kommer. Kosten var for det meste »vælling å grød å så'en now'ed,« som han sagde karlen, da en af de høje sessionsherrer spurgte ham om, hvad han, der havde en ualmindelig stor mave, var vant til at spise derhjemme. Og for det meste var det boghvede, man brugte til vælling og grød, for den kunne man selv avle. Man kan, hvis jysk regning er rigtig, æde sig tyk af boghvedegrød og så være sulten, når man har gået tre gange om huset. Men lad det nu være, som det vil. Jyden skal have sin kost, ikke mindst mens han er dreng. »Man skal passe sin mad og sin søvn, så kan de ikke jage en af tjenesten«, hed det. Og ikke blot er det så, at »hunde og drenge de husker længe«, de ligner også hinanden deri, at de altid er sultne. »De har altid en sulten tarm,« sagde manden om sine høns.

Fra bordet går vi til sengen, og for at komme til den må vi ned i karlekammeret, som det kaldtes. Som regel fandtes her kun lidt af det, der kommer ind under begrebet hygge, tit desmere af det helt modsatte, lige fra kampestensgulvet til de fugtige senge, skidne vinduer

og den mugne luft. Som regel fik drengen den plads, de andre ikke ville have. Som regel fik han ikke lov til at blive der ret længe heller; thi reglen var, i hvert fald i min tid, »tidlig op og sildig i seng«. Der var ikke noget, der lignede »at gå til sengs med hønsene og stå op med svinene«, men meget mere at »sove en time i et kvarter«, hvilket kan lade sig gøre, når der er travlhed på færde, for det at lægge sig til sengs betegnedes gerne med »at lægge sine ben der, hvor der kører ingen vogne«, hvorledes det var med mus og rotter samt andet småkræ er en anden sag, som ikke her skal drøftes nærmere.

I karlekamrene drøftedes dog ikke så sjælden emner, som et barn helst ikke skulle have været øjenvidne til eller deltager i, men var det måske netop derfor så meget ivrigere, når der var tale f. eks. om karlen, der roste sig af, at han havde gået til præsten og var konfirmeret to gange. (Hans moder var nemlig frugtsommelig, da hun gik til præsten) – o. s. v., o. s. v. Om vinteraftenerne hændte det ikke så sjælden, at manden på gården fortalte »historier«, eller som vi nu ville sige »eventyr«, medens kvinderne spandt, og karlene havde et eller andet arbejde for. Ved samme lejlighed blev mærkelige begivenheder i sognet eller nærmeste omegn i for- og nutid berettede – præste-, spøgelses- og tyverihistorier, ikke at forglemme så lidt som hekse- og handelsaffærer. Til en forandring måtte en af de unge give en vise til bedste, eller man fremsatte »gjættelser« (gåder) for hverandre, alt mens tællelyset brændte længere og længere ned. Lamper var nemlig dengang endnu ikke almindelig brugte.

Disse aftener står uudslettelige i min erindring. Og for nu ikke at blive i den brede almindelighed, lad mig så sige, at jeg oplevede dem på Slauggård i Vorbasse i vinteren 1867–68, og den store fortæller var den i Vorbasse sogn så velkendte Christen Slaug, eller – som hans

rigtige navn var – Christen Madsen, der sad inde med et udtømmeligt fond af historier og beretninger fra gamle dage og fra mange egne. Christen Slaug var grov i sin mund, rationalist i sin tankegang, men længst inde under det grove ydre slog dog et kærligt hjerte, der nu forlængst er bristet.

Christen Slaug var barnefødt i det store, sagnrige Egtved, også mit fødesogn. Han blev ejer af Slauggård ved giftemål med Maren Slaugs, en enke langt ældre end han. Jeg har endnu i mit eje Bastholms »Philosophie for Ulærte«, som jeg har fået af Christen Slaug. Hans navn er skrevet foran i bogen, der for resten har tilhørt pastor M. S. Blangsted, der var præst i Vester-Nykirke og Faaborg fra 1780 til 1824. Ligeledes fik jeg af ham P. Hjort »Den danske Børneven«, en bog, han satte megen pris på. Desværre er den kommet mig af hænde.

Efter den afstikker vender jeg så tilbage til hyrde-drengen. Kun endnu den bemærkning, at min skildring af en hyrdes liv langt fra indskrænker sig til mit arbejde som vogterdreng på Slauggård. Den dreng er velstillet, som ikke får en *ung kone* til madmoder, der har børn i samme alder som han. Han er fri for bestandig at blive mindet om, at han kun er hjo'r'dreng og ikke en af moderens egne; og sådan en lille karl har også følelser, tit endda temmelig levende. En gammel madmoder er den bedste, en som er vant til at have med børn at gøre og har hjertelag for dem. Hun vil gerne smigres, gerne høre nyt og gerne gøres småtjenester, og alt sådant kan en vågen dreng snart finde ud af og benytte til sin fordel, og ikke sjældent vil den gamle betro barnet sådanne ting, som hun ikke ville lukke sin mund op til en voksen om.

Jeg må dog skynde mig at sige, at jeg ved af gamle kvinder, der var hårde som sten og gerrige som ulve, og ve den sølle dreng, der falder i deres klør; han er til-visse ilde faren. Dog – jeg må give mine madmødre, og jeg har haft ikke så få, det bedste skudsmål. De har

altid været gode mod mig, både hjulpet, trøstet og taget mig i forsvar, når det kneb, og det gjorde det endda ikke så sjældnen. At jeg ikke kan sige det samme om mine husbonder, er ikke min skyld, i hvert fald ikke alene. – Og så er der *medtjenerne*. Hvorledes de er, spiller en betydelig rolle for hyrdedrengen, og det er der stor forskel på. Ikke så sjældnen er de yngste de værste, især hvis det er drenge. Tit skal de vise, hvor store de er ved at vise en sølle dreng, hvor lille han er, og hvor lidt han kan, og det kan gøre så ondt, så ondt. Vistnok har de i sin tid selv gennemgået samme skole, så de bliver ved det, de har lært.

Men kundskab er magt, selv hos en hyrdedreng. Der er en karl på gården, som har et godt øje til en pige, hvor han før har tjent, og han ville gerne skrive til hende, men på grund af fortids forsømmelser og andre omstændigheder har han i den ædle skrivetekunst kun drevet det til at kunne skrive sit navn, hvilket han så også kunne med temmelig færdighed. Men drengen kunne skrive, hvad det skulle være. Ved gode ord, en lille skilling og løfte om trofast bistand i påkommende tilfælde blev drengen sat til papiret for at give det kæresterbrev synlig form, som Anders forlængst havde formet i sit hoved, dels ved hjælp af en »Brevbog for Elskende« og ikke mindst ved indre tilskyndelser. Nok er det, Anders dikterede, og drengen skrev. Her kan det være nok at berette lidt om brevets begyndelse og slutning: »Kjære højtelskende Ven! – Da det nu er længe siden, jeg haver hørt, hvorledes Du befinder Dig, vil jeg tage Pennen for at tilmelde Dig, at jeg er ved bedste Velgaaende og ønsker af Hjertet at høre det samme fra Dig igjen, højtelskende Ven. – Men der er noget, som jeg aldrig kan glemme, og jeg forhaaber, at det samme maa være Tilfældet med Dig igjen. – Der er intet i Verden som Kjærligheds Lyst, hvorfor jeg er forhaabendes Dig at være af samme Mening – –

Dermed sender jeg min ringe Skrivelse for denne Gang.

Din indtil Døden altid højtelskede Anders.«

Og så var der udskriften på det sirligt sammenfoldede og med rødt lak omhyggeligt forseglede brev. Den lød omtrent som så:

Velagte

Pigen Jensine Marie Hansen,
conditionerer hos Gårdmand N. N., Moseby pr. Kolding.

Hvilke frugter dette resultat af fælles anstrengelser bar for Anders' eller pigens vedkommende, ved jeg ikke. Derimod er det ganske sikkert, at fra den dag, da hyrde-drengen blev Anders' privatsekretær, havde knægten en tro hjælper på gården. – For resten var samme Anders en nok så interessant personlighed i drengens øjne. Han havde været med i 1864, var blevet såret, havde ligget i lang tid på lazaret og kunne fortælle mange og mærkelige ting fra de dage.

II

Men det er nu på høje tid, vi kommer ud på heden, som for fremtiden skal være drengens kongerige, hvor han og hans firbenede undersætter skal forslå tiden, som de kan bedst.

»Den swot hie« har sin historie, også interessante historie, også for Vorbasse sogns vedkommende. På ikke få steder kunne man se de gamle agerfurer, som vidnede om andre og bedre tider, da der ikke var hede. Og på enkelte steder findes der smukke søer i heden og knoldet mose med frugtbart græs. Og der er ensomt derude, især indtil man bliver kendt med dens beboere – fugle, orme, harer, ræve og fisk, humlebieer og sådant m. m.

Når man bliver vant til det, og vejret er nogenlunde, har heden sin tiltrækning og kan blive det rigeste drømmeland med fuglesang og blomsterduft. Men når

regnen strømmer ned, vinden blæser koldt, ja, så er dagene så lange og tunge, at det næsten kan tage modet fra en stakkels dreng, der er våd til skindet og tung om hjertet. – Og sådanne dage er der mange af både forår og efterår. Der er hverken ly eller læ, så både sol, vind og regn har deres frie spil på heden. – Der er hverken hegn eller gærde, men derimod ikke så få huller, hvor der i sin tid er gravet for at finde mergel, men som nu er fulde af vand, der tit er blevet små lams grav, idet lyngen hænger ud over hullet, så de små fæ ikke kunne se det. Og i mosen var der naturligvis gamle tørvegrave med vand og muld, hvor mere end én gang en uforsigtig ko eller stud er kommet til at sidde fast og måtte slæbes op ved menneskers hjælp. Og så var der naturligvis rævegrave, hvor der ikke så sjældent var spor af, at der var gravet efter Mikkel – for pelsens skyld naturligvis. Ikke få temmelig store kampesten fandtes der på stedet, og i skellet mellem agermark og hede ofte store dynger af sten, der med møje var samlet af agrene.

– – –

På heden blev mange af de små lam født, ikke sjældent, hvor lyngen var størst, og da de ikke godt kan tåle forårskulden, gjaldt det for drengen om at få dem samlet hjem og moderen med dem. Om jeg ikke husker fejl, fik drengen et kogt æg for hvert levende lam, han førte hjem. At disse æg tit var dyrt tjente, ved hver den, som har haft med får at gøre. Blot lammet, som drengen gerne måtte bære, indhyllet i sin trøje, endda var så stærkt, at det kunne give lyd fra sig, var det ingen sag at få moderen til at følge. Men var dette ikke tilfældet, og drengen ikke besad evne til at kunne efterligne et lille lams forsøg på at bræge, så risikerede han, at moderen løb fra både ham og lammet, hen til det sted, hvor hun havde født, for det kan hun finde, selv om det er temmelig langt borte, og kun lammet kan få hende fra det med det gode. Og lykkedes det endelig, måske først

efter flere fejlslagne forsøg, at få både lam og moder hjem, ja, så er lammet måske så koldt, at det ikke kan die. Om drengen da er tro i sit kald, må han malke moderens mælk ned i lammets mund, som han måske kun med vanskelighed kan åbne. Lykkes det ham ikke på den måde at få det livet op, må det bæres ind til ildstedet og svøbes ind, så det kan blive varmt. Men det er et temmelig risikabelt forsøg, thi kommer det til hæfterne, vil moderen måske ikke kendes ved det som sit, efter at det så længe har været fra hende og i menneskehænder. Et får har rigtignok kun fåreforstand, som manden sagde, men det har også et fårs egensindighed, og denne egensindighed har kostet mange drengetårer. Og når der var 50–60 får, som havde lam eller skulle have det, så kunne en stakkels dreng nok få både hoved og hænder fulde, selv med udsigt til både kogte æg og »halepenge«, når lammene i sin tid blev solgte, ja, øjnene blev tit så fulde, at de løb over med de salte, stride tårer. – Hvad kan blive mere forskrækket end et lam, som drengen lister sig til at gribe ude på heden, mens det sover! Det er jo en bekendt sag – i Jylland i ældre dage i hvert fald, at »søndenvind, kvind'gal' (kvindevrede) og fåreforskrækkelse ender gja'en mæ vand«. – Af noget lignende grund ved en rigtig fårhyrde nok, hvad der er betingelse for at kunne løbe et får op – eller ind, som jyden siger. Der er det også vandet, det gælder om. – Hvilket andet dyr kan lege som et lam? Den, der har set en flok lam lege langs et dige, på en grøftekant e. l., vil glemme de mange sure timer, han havde med dem i sin tid, da det var ham, der måtte løbe.

Men kan lam lege, så kan de også drille, og har de engang fået smag på den grønne havre, så står skam i dem, da vil de altid og altid vide at finde den igen. Og hvem kan straffe et får, selv om det har forset sig nok så gruelig? Pisker man ikke nå dem med, især da ikke

lammene, der jo kan løbe som landsens ulykker, og kaster man »æ klontkjæp« efter dem, risikerer man at slå benene i stykker på dem; kyse dem med at huje og klappe i hænderne og bilde dem ind, at hunden er efter dem, virker ikke i længden, for hunden er blevet gammel og doven og giver sig ikke længere af med ungdomsgalskaber eller drengestreger, det betaler sig ikke, mener han. Desuden ved hans erfaring at berette, at han ikke så sjældent har fået klø, fordi han gjorde, hvad man satte ham til, og det vil selv en hund ikke finde sig i i længden. Dersom drengen er god til at løbe, kan han måske drive en flok får ud i søen, men det er ingen let sag, for kniber et af dem ud, så kan han have en lang kathale, for da løber hele flokken med, og får han dem i vandet, og der er for megen uld på nogen af dem, risikerer han, at de ikke kan komme til land igen. Ellers skal sådan en tur nok tæmme på dem, i hvert fald til ulden bliver tør igen. Men der skal helst flere drenge til et sådant stykke arbejde i straffens tjeneste, for hedefår er gerne »let' te' låf's«, da fedme som regel ikke trykker dem. Bliver det opdaget, kommer drengen tit bittert til at fortryde sine gavtyvestreger. Ved at løbe rundt om en flok får, kan man få dem til at lægge sig, men det er naturligvis også forbudt, det var jo ikke derfor, de kom i heden.

»Fimmerhalerne«, som er et af fårenes navne, er altid mest sultne ved den tid, solen går ned, især da ved sommertid, vel nok fordi de ikke forstyrres af fluerne, der ellers er slemme både ved deres næser og ben, ørerne måske ikke mindst. De stakkels dyr må derfor i varmen bestandig stampe med fødderne, daske med ørerne og stikke næserne mod jorden. Men ved »su'lbjerre«, når hundreder af fåremunde er i travl virksomhed, er det, som hørte man en hel armé marchere i rask fodslag hen over jorden.

Får er bange i tordenvejr og vil da gerne løbe sam-

men i en klynge til gensidig beskyttelse, mener de vel. Drengen lærer efterhånden at forstå ikke så lidt af fårenes dialekt, deres udtryk for de forskellige følelser, der kan bevæge et fårehjerte, længsel, angst, skræk, glæde, tilfredshed, vellyst, uvished. Der spørges, svares, kaldes, advares med forskellige lyde og betoning. Og så er der »Mads«, vædderen, »æ ron'ver« eller »æ ronnivæj'r«, der ikke gerne får lov til at løbe med i flokken, men tit står tøjret hjemme ved gården. Når han skal flyttes, mødes tit hans pande og drengens tøjrekølle i et heftigt, ikke sjælden blodigt sammenstød. Men selv om Madses pande bliver blodig, ryster han blot lidt med hovedet, snøfter, tager så nyt tilløb for muligt at sejre i næste omgang. I sidste øjeblik før det ventede sammenstød springer drengen, den skalk, måske til side med sin kølle, og den vældigt fremadstormende Mads lander på næsen langt ude i tøjrlaget. Han rejser sig, ærgerlig over de skønne, spildte kræfter og højlig indigneret over en så uforskammet behandling af en ærlig modstander, medens drengen godter sig over den slukørede Mads, hvis pandes hårdhed gerne står i omvendt forhold til dens kløgt. – Der er imidlertid en anden side – også til den sag. Når drengen glemmer sin kølle, men alligevel flytter Mads og sætter sig ned på knæerne for med en sten at slå tøjrepælen i jorden, nikkende med hovedet ved hvert slag, så betragter Mads naturligt nok denne nikken som en udfordring, tager tilløb og giver det nikkende drengehoved en så vældig »tryksøjsten«, at dets ejermand i et øjeblik ser tusinder af stjerner, medens den smule bevidsthed, der er levnet, tilsiger ham snarest muligt at komme uden for den hævnstolte Madses rækkevidde, at ikke det sidste skal blive værre end det første – for således skifter sejre med nederlag i kampens urolige verden. –

En rigtig fårehyrde, og det kan vist kun en jyde være, kender alle og hver enkelt af sine undersætter, deres

lyder og dyder; thi er de end får alle til hobe, så er alligevel hvert af dem får for sig. – Drengen kender det enkelte lams moder, ved, om det slægter hende på, enten i sind eller skind eller begge dele. Han ved så temmelig, hvad hvert lam, der nogenlunde er kommet til skelsår, kan veje, og hvor meget det efter dagens pris er værd. For han har været til stede, når lammekøbmændene kom. Da gælder det nemlig halepenge, en ikke ubetydelig del af hans uvisse indtægter. Når der handles med stude og kvier, gælder det hornpenge, det kan der af gode grunde ikke være tale om med fårene. Man plejer at sige, at jyder er gode handelsmænd. Det kommer af, at de er vokset op sammen med dyrene fra små af. Det man omgås, får man forstand på, hvis man da ellers omgås det rigtigt.

Ikke sjældent har en eller flere af gårdens piger – og karle måske med – deres eget får i flokken, hvis græsning er en del af deres løn. Hvis et får må leve og lykkes, giver det en ikke ubetydelig indtægt i uld og lam. En pige med en nøgen krop og et glat ansigt var der i sin tid ikke mange, der reves om, når en kone skulle vælges. En pige derimod, som havde en god kiste klæder med dyner, puder og lagener, samt et par får og nogle sammensparede penge i tilgift, kunne der være mening i at gifte sig med for en fornuftig karl, selv om så hendes ansigt, færdighed i at danse og andet sådant lod en del tilbage at ønske.

Men fårehyrden havde nogen grund til at vente sig en drikkeskilling, markedsgave eller lignende af dem, hvis får han passede, thi han kunne altid sørge for, at pigens får havde et lam om efteråret, selv om det, det fødte, efter al sandsynlighed var død om foråret; thi hvem kendte vel lammene som han og vidste, hvor de hørte hen. Og i hvert fald kunne han sørge for, at et af de bedste lam blev hendes, når efteråret kom. – Det er nemlig, som jyden siger, ikke let »å kind' si smør i andre

djer ko'l«. Men kende sit lam i andres hjord skal der en hyrdedrengs øvede øje til, og hans ord får gerne lov til at stå. – Det får betydning, når to fåreflokke på heden løber sammen, som jo ske kan og måske undertiden også sker ifølge beregning. Da er det ikke sjældent, når de skilles, at den ene flok er nogle får eller lam mindre og den anden det samme antal større, end den skulle være. Thi vel følger lammet flokken, men er det afvant, da følger det undertiden den forkerte flok. Desuden kan hunde undertiden skræmme fårene til alle sider, og ikke altid samles de enkelte da med deres egen flok. De gamle får er nok mærkede, men lammene ikke. Her gælder det da for alvor om at kunne kende sine lam i andres hjord. Undertiden sker det, at et får eller et andet kreatur bliver bidt af en hugorm – »how-worm-slaw'n«, som det hedder. Den bedste modgift i sådanne tilfælde er et stykke knust hugormekrop i brændevin. Men de hugorme, hvis krop skal bruges i sådanne tilfælde, må fanges før 1. april. Og hyrdedrengen får for hver sådan orm en mark i rede penge af sin husbond. Det gælder om at passe sit snit, mens solen er højt på himlen. Hugormen vil gerne baske sig i solen og ligger gerne ikke så langt fra sit hul på sydsiden af en bakke. Da kroppen helst skal være så hel som muligt, gælder det om kun at slå hovedet i stykker og så få kadaveret fragtet hjem. – Ofte er den formentlig døde orm kun bedøvet af slaget. Det kryber endnu i mig, når jeg tænker på, at jeg således engang gik med en formentlig død hugorm i min frakkeflig, da den pludselig begyndte at bevæge det nedhængende hoved. At den blev slået ihjel, og at det blev sidste gang, jeg fragtede den slags bytte på sådan måde, er ganske bestemt.

Den, der har mange får, får som regel megen uld. En del sælges vel, men en ikke liden del bliver spunden og lavet i vadmel. Ofte drev da hedebonden handel med den vare, hvis pris varierede efter prisen på uld. Herpå

skal vi dog ikke komme nærmere ind. – Der er mange ting, jeg ikke forstår, og deriblandt den, at noget menneske kan få sig selv til at slagte et får. I hvert fald forstår jeg ikke, at nogen kan se det forunderligt bedende udtryk, der er i det bundne og døende dyrs øjne uden at bevæges til medynk. Derimod forstår jeg både, at en mand her i Amerika, hvis sag er for retten, kan, når det gælder liv og død, få en slagter forkastet som medlem af juryen. For resten kan staten også nægte en præst ret til at sidde i en jury, om end af den helt modsatte grund. Man går ud fra, at slagteren har for lidt medynk og præsten for megen, så ingen af dem kan dømmes retfærdigt.

III

Vi vender os nu til den hornede afdeling af hyrdedrengenes firbenede kongerige. Deres tal kunne variere fra 30 til 50, og deres alder rangerede fra årskalve til ældre køer, som havde narret tyren. Malkekøerne havde hyrdedrengen kun med at gøre efter høsten, men så udvidedes hans landområde også i tilsvarende grad. Det var gerne en meget uensartet flok, disse hornede. Men unge stude og kvier dannede centrum, køer og kalve de to ydre fløje. Ofte var der en ungtyr med og undertiden et par plovstude.

Foruden sin mund og sine ben var hyrdedrengen udrustet med en forsvarlig pisk, gerne af eget fabrikat, og så en kstekæp, en »hjorkjæp«, »kylkjæp«, »kluntkjæp«, en egekæp med et tykt rodstykke på enden. Og efterhånden opnåede han en ikke ringe færdighed i at kaste denne kæp og ramme, som han ville. Var en stud ulydig, kunne et velrettet kast af kjæppen mod dens horn snart bringe den på andre tanker. Den lærer snart at virre med hovedet for om muligt at undgå den surrende hyrdekjæp, der gerne følger tæt på drengens råb. En okse har en tyk hud, så pisen bider ikke på, som den

skulle. Hornene er dens mest ømme sted – munden dog måske undtaget. Jyder påstår, at ræven er »kort a' hukommels«, om det så passer eller ikke, lader jeg stå hen. Men koen med sin brede pande har en god hukommelse og ikke så sjælden en stædig vilje. Derfor kan og skal den lære at lyde, men så skal der klø til. Da den går løs, er det ikke så let at nå den med piskan, det klemmer bedre med en god kastekjæp til at understrege de givne befalinger. En stud forstår at benytte sig af enhver fordel, den kan få, på drengens bekostning. Den kan beregne, hvor langt drengen er borte, og hvor langt der er til den forbudne frugt, kornet: marken nærmest heden, og har den ikke skræk i livet, så det forslår noget, lader den drengen være dreng og tager den ligeste vej ad kornet til. Her gælder det om at bruge både mund, ben og kjæp; thi kommer én i kornet, kommer snart hele flokken, og kommer den der én gang, så skal det prøves igen og igen.

Der er næsten altid en, der er hovedmanden, gerne den, der er lettest til bens og derfor vanskeligst at nå med tugtens redskaber. At der er drenge, der har jaget et sådant asen i bløde i mosen, om de kunne, kan kun den finde underligt, der ikke ved af egen dyre erfaring, hvilken plage det kan volde en sølle dreng. At andre har stjålet sig til at binde en forsvarlig klamp om halsen på en sådan »Skajlhu'e«, finder jeg i sin fuldkomne orden. At den ene hyrdedreng ved lejlighed hjælper den anden derude i bakkerne med at tugte et sådant genstridigt dyr, ved jeg af egen erfaring. – Værst er det, om man rammer det for hårdt i »den tynd' sie«, så det besvimer. Da må drengen tage sin hue og holde den tæt om dets snude, til det liver op igen. Det kender jeg dog kun som et godt råd i påkommende tilfælde. Det samme gælder, hvad man kalder at »hås'bind« et kreatur, binde en stærk snor fast om en af dets haser, så det ikke kan løbe. Dog tror jeg nok, jeg har prøvet det sidste med fremmede stude,

som ville løbe bort. Det er nemlig ikke så let at være fremmed i en sådan flok. En sådan skal efterses og prøves på alle måder og bliver ikke så sjælden hadet af alle. Dog har jeg også set en sådan fremmed slikke sig til rette med lederne i den vante flok og på den måde vinde anerkendelse og hjemstavnsret.

For resten er det med stude som med drenge, hver af dem ved, hvem han skal gå af vejen for, og hvem der skal vige for ham. Dog hænder det blandt stude, vel også blandt drenge, at én sætter sig op mod sin formentlige overmand. Der bliver da gerne en lang kamp, og jeg har set den, der hidtil var overmand, gå fra en sådan kamp med et så ærgerligt udtryk, som nogen stud kan sætte op, og som ville den sige, at nu var livet ikke længere værd at leve. Men man må bøje sig for den hårde nødvendighed, selv om man er en stud.

Stude og køer har deres sprog. Der er nu deres faresignal blandt andet. Hyrdedrengen vil ofte for morskab stjæle sig ind på en kalv, der går og græsser, og give et vældigt brøl af sig. I sin angst giver kalven et (bøh-æ) fra sig, og hele hjorden vil samles om den med hornene færdige til angreb og snuderne mod jorden for at lugte sig til, hvad der er i vejen. Kalven gav nemlig faresignal, og det må følges øjeblikkelig. Så er der en brummen, som er indbydelse til kamp. Det kan drengen efterligne ved at brøle i en træsko. Da vil flokken samles om ham, men han gør bedst i at holde op i tide, især hvis der er en tyr i flokken, og så bruge sin pisk for at få flokken splittet ad, ellers kommer det gerne til at gå ud over ham. Så er der udtryk for væmmelse, en brummen, ledsaget af en slags spytt. Da hedder det, at »æ ku' ban'der«, og da skal drengen spytte, så går det ikke ud over ham. Så er der et udtryk for hævn, som fremkommer, når oxen lugter blod. Drengen skynder sig da at bruge sin pisk, at ikke hele flokken skal blive rasende. Så er der koens ømme smådrynen, når hun kalder på sin

kalv, og kalvens kalden på sin moder. Og så taler man endda om den stumme og dumme okse! Sådant kan kun den tale, der ikke ved bedre. – Og så er der tordenkalven, »æ tårn'kal«. Der går et jag gennem hjorden, når lynet blinker, og den synker i knæene, når der kommer et skarpt tordenskrald. Mindre kalve bliver ofte så angst, at de stikker halen i vejret og løber brølende omkring. – Det forekommer mig at den overførte betydning, hvori udtrykket »tårn'kal'« bruges om et menneske, viser en noget anden vej og betegner snarere den modige end den, der er bange. Dog, det må en anden klare.

Er der fremmede kreaturer i græsning, da gælder det for hyrdedrengen at stå sig godt med ejeren af dem. Kommer denne for at se sine stude og kvier, må de drives sammen, at han kan se, hvor godt de har taget sig, siden han sidst så dem. Som regel vanker der da en drikkeskilling til den flinke dreng, og når de skal til marked for at sælges, får han »hornpenge«. Ved sådanne besøg spørges drengen gerne, hvad han mener, at sådan en stud som den der er værd. Han passer gerne på ikke at sige for lidt. Så spørger han ejeren, hvad den må gå for. Efterhånden giver den slags øvelse, »gue stud'forstand«, som jyden siger og er en god forskole for den vordende handelsmand.

– – –

De værste tider for den sølle hjor'dreng er, mens de små lam fødes og bliver så store, at de kan tåle alt slags vejr, – samt »æ bæjsti'«! Da har han næsten ingen ro nat eller dag. Han må ud tidlig om morgenen, at dyrene kan få noget i livet, inden bremserne kommer, og han må blive sent ude med dem om aftenen, at de kan få noget i livet, efter at de har stået inde flere timer midt på dagen. Tit varer dagen fra mellem 4 og 5 om morgenen til mellem 10 og 11 om aftenen. Resten af døgnet kan han så sove så sødelig, hvis han ikke er alt for ømfindtlig for

loppestik; dog, faren herfor er ikke stor. Midt på dagen, mens dyrene står inde, kan han så få lov at løbe ærinder til smeden, kroen og andre steder, og så får han ikke så sjældent skænd oven i købet, hvis han er blevet for længe borte. En stakkels dreng har kun ret til at tie og tåle og så tænke, hvad han vil, blot han ikke tænker højt. At mange sølle drenge blev sløve og ligegyldige under sådanne kår, er ikke urimeligt, at andre blev hårde og bitre, er ikke så underligt. At ikke så få, også i Amerika, der i deres drengetid var hyrder, nu forbander bønderne, Danmark og alt dansk af den grund, er kun uforstand, da det er rimeligt, at de selv ville have været meget værre plagere, om de havde været i bøndernes sted. Man skal, som jyden siger, »ta' de su'r mæ' de sø'd«, for livet giver begge slags, også hyrdelivet på heden. –

Angående bisningen, som nok ikke mere er på mode blandt køerne i Danmark, da var den, som så meget andet, jo en følelsessag. Bremsen ville lægge sine æg i oksens hud, og for at kunne gøre det måtte den stikke hul. Den smerte, som fulgte hermed, gjorde dyret rasende, så det med halen i vejret satte i rasende løb for at komme hjem eller da bort fra pinen. Hyrdedrengen kunne efterlignende bremsens surren ved at sige kat-irr-irr! og straks kom alle halerne i vejret, og bisningen var i fuld gang. Skræk er nemlig altid smittende, og når en kvie bissede, løb gerne hele flokken med. Ofte blev dog nok bisningen brugt som et påskud for at komme i sæden, så den arme hyrdedreng måtte følge den bissende flok, så godt han kunne og se at få den samlet hjem og ind og siden hente fårene, der ikke godt kan tåle den stikkende sol.

IV

Det er nu på tide, vi ser os lidt om blandt hedens øvrige beboere, nogle af dem, jeg kender dem nemlig langtfra alle. Af planter kan jeg foruden lyngen og klokkelyngen

nævne enebærtræet, gyvelbusken, revlingen, rævehalen, porsen, blåbærbusken (byllebærris), tyttebærbusken (krøs'bærris), melbærbusken, tranebærriset (trand'bær), slangeurt (how'wormsko'l), katost, kjærlingtand, føhn (kjæruld) og en mængde flere, som ikke her skal opregnes. Revlinger smager ikke ilde til et stykke rugbrød, som enhver hyrdedreng ved. Om ikke fuglene og Mikkel ræv tager de bedste, ved jeg ikke så lige. Blåbær eller, som vi kaldte dem, »byllebær«, gror mest i moser, tyttebær derimod på bakkesider. En hyrdedreng kan undertiden tjene ikke så lidt ved at plukke »krøs'bær«. Han ved, hvor de bedste findes, og har befaling til at vise uvedkommende bærsamlere bort. Tranebær, både de grå og de røde, smager bedst, når de har fået frost.

At »Mikkel« (ræv) ved, når hans pels er god, er en bekendt sag, og han skal kunne slæbe sin hale på rugstubberne, inden hans skind dur. Så længe skindet ikke duer, er han dristig, og man kan komme ham ganske nær, når man kun ikke har hund eller bøsse med sig. At han ved lejlighed tager harens unger samt både fugle, æg og unger, er der ingen tvivl om. Undertiden kan hyrden overraske en af Morten hares killinger, som er faldet for dybt i søvn, men han lader den gerne løbe igen, da han ikke ville kunne have den hjemme i fred for hund og kat. Ligeledes kan han i længere afstand blive vidne til, at flere harer leger med hverandre. Om det er fru Morten, der leger med sine voksne unger, kan jeg ikke sige. Haren er, så vidt jeg ved, stum, indtil den bliver dødelig såret, da klager den sig så ynkeligt, at det skulle kunne røre stene.

En rigtig hyrdedreng i ældre dage var ikke så helt vis på, at det var virkelige harer, han så, især hvis de ikke var så bange, som man skulle vente. Der var jo nemlig en vis hemmelighedsfuld forbindelse mellem hekse og harer, så at f. eks. heksen, som forstod sin kunst tilgavns, kunne fare i hare-ham, når hun ville. Men en

sølvknap til forladning kunne nok gøre det af både med heksen og haren, og skal flere gange have gjort det, om ellers gamle frasagn står til troende!

At haren har stærk indflydelse på frugtsommelige kvinder, vidste enhver velunderrettet hyrdedreng, og han kunne fortælle om, at det var grunden til, at denne havde hareskår og hin et hareansigt med fremskudt næse og mund og tilbagetrukken hage og pande. Som lille dreng i Egtved sogn hørte jeg tale om to piger, som jeg kendte, at de næsten var gået fra vid og samling på grund af nogle hvide harer, der havde mødt dem, engang de var ude. Der var også hekseri med i spillet for en nabokone, der var bekendt som en stor heks, men nøjere kan jeg ikke gøre rede for den historie. Om jeg ikke husker meget fejl, så er det ifølge gammel regel ikke godt at møde en hare, når man giver sig ud på rejse. Såvidt jeg ved, lød reglen således:

Hår'mued (møde) å Kjællingmued
er undt mued.
Hund'mued er godt mued,
å en driwend' plow å' en swingend' harre.

Det første møde er profetisk, mon ikke den tro er almenmenneskelig endnu?

Inden vi forlader Mikkell og Morten endnu kun dette. Som bekendt er ræven og hunden frænder. Som følge heraf kan selv den bedste rævejager ikke få en hanhund til at bide en hunræv. Der opstår et erotisk forhold mellem dem, så snart de kommer hinanden nær. Derimod er der ikke noget vejen med hanhund og hanræv, hvad bidning angår; hvorledes det er med hunhund og hanner, ved jeg ikke. Men mere end én gammel rævejæger har bandet, når han så hunræven give en vandstråle fra sig, for så vidste han, at nu tænkte hanhunden på alt andet end at bide. At ræven griner, er lumsk og sejlivet, ved jo alle; at han undertiden gør, har jeg hørt, men

ved ikke, hvad det betyder. At han lader en meget stærk stank gå fra sig, når han kæmper for sit liv, er han ikke ene om. At han sover rævesøvn og er tidlig oppe, fortænk jeg ham ikke i. At han forstår at humpe omkring som en krøbling for at få folk til at forfølge sig, er kun et udslag af kærlighed til ungerne, og kærlighed har jo altid været opfindsom.

— — —

Så vil vi aflægge et lille besøg hos fuglene på heden. Der er nu for det første den tavse, alvorlige stork, Pæ' Stårk. Han er ikke så lidt af en spåmand, den samme Pæjr. Når hans hale og vinger er ualmindelig sorte, får vi »en skid'n år«, et vådt år, siger jyden. Er storken derimod mere hvid end sædvanlig, så får vi et tørt år, og det passer altid, undtagen når det slår fejl, som så meget andet.

Når Pæ' Stork slår ned på et fremmed hus og knebrer eller ser ned i skorstenen, så kommer der snart lig i huset. Pæ' Stork er en redelig mand, der vil, at enhver skal have noget for sit, hvertandet år giver han et æg og hvertandet en død unge i rente af sin rede. At det er ham, der bringer småfolk til huse, ved vi nok. Hvor der ventedes småfolk, og de ikke kom, der er »æ stork fløw'n mæ'et«, siger man. Ude i heden tager Pæ Stork undertiden til takke med et måltid revlinger, men stadig har han et skævt øje til frøer, firben og lignende samtidige. Undertiden flyver han med en levende frø i næbbet ad hjemmet til. Er han ikke for højt oppe, kan en sten fra hyrdedrengen få Pæjr til at slippe frøen, der så lander på jorden, vel ikke så lidt fortunlet i hovedet, men endnu i live.

Det morsomste er, når Pæjr er i lag med en hugorm. Da skiller han sine ben vidt fra hinanden; dem kan hugormen nemlig gøre fortræd. Indeni derimod er han glasseret, som enhver hyrdedreng ved. Pæ' Stork tager så ormen med sit næb, giver den et klem, kaster den så op

i luften og nok engang og igen, til den bliver rolig. Så spadserer den ned i storkemaven for siden at gylpes op derhjemme på taget, hvor den så ikke så sjældent løber fra ungerne og lander i gården til skræk og forundring for folk, som træffer på den. At storken er sulten, ved den, der selv har været »swolt'en som en stårk«. Og nu nok om ham.

Men det ville føre os alt for langt, om vi skulle rundt til alle de vingede beboere på heden: viben, hjejlen, rylen, sandevratten, skronnehorsen, moseuglen, og hvad de nu alle hed. – Viben er den arrigste i hele flokken, og de fleste hyrdedrenge har vel følt dens vingeslag om ørerne, når de kom for nær til dens rede med de smukke, spraglede æg, der ligger på nogle småsten og strå, og næsten på den bare jord. »Gal' som en vi'f o' tow ek«, siger jyden om den arrige. Er viben en behændig flyer, så er hjejlen en hurtig løber; kun standser den imellem og fløjter sin vemodigt klagende tone, som man aldrig kan glemme, når man har hørt den engang. – »Æ kuk' mand« besøger også reden og lader sit ku-kuk høre, spytter for at rense halsen og tager fat igen. Den har dog også et andet ærinde derude, hvilket den nok ved, der har fundet både dens æg og siden dens unge i den lille mosefugls rede, hvis moderkærlighed sættes på en hård prøve med at ruge og made den store fremmede unge.

Kuk'manden har en vis ret over den, der ligger i sengen om morgenen, når han stemmer op med sit ku-kuk. Den, der er syg til døden, vil »et hør' æ kuk'mand«, siger jyden. Ellers er en kuk'mand i daglig tale det samme som »en lærke«, en flaske med klare, stærke dråber, som der både er brændt og drukket mange af i Vorbasse sogn, alt for mange.

Uglen ser gerne forbavset og misfornøjet ud. Undertiden sidder den på en knold og lurar efter mus; men den er ilde faren, når solen skinner, og må gemme sig, til det bliver mørkt igen. At det er almindelig folketro, at

uglens tuden i og ved gården eller huset betyder dødsfald, er bekendt.

Den, der er ugleset, må vel betyde den, der er set på som uglen blandt de andre fugle. Den har nemlig ingen venner blandt dem, så lidt som høgen, og er som denne ikke sjælden fulgt af én eller flere småfugle, som driller den. Det er ikke så sært, at den siger uh-tu-tu-u, når den siger noget.

V

Af orme findes der i heden foruden firbenet, stålormen, snogen og hugormen. Firbenet kan, som bekendt, slås i to stykker, og hver af dem kan løbe sin vej. Stålormen er smuk med fine, glatte skæl og et lille fint hoved. Rører man ved den med en kæp, går den let i stykker, som det hedder, taber sin hale. Snogen er en vældig løber og navnlig bekendt for sin lyst til mælk, så den vil kravle op og drikke af malkespanden, ja, skal kunne malke køerne, i hvert fald får den skyld for det. Der er en velkendt fortælling om, at en snog engang kom op på bordet hos nogle småbørn, der var ene hjemme, og spiste af mælkebrødsfadet med dem. Den drak mælken og lod brødet være. En af drengene slog den derfor på hovedet og sagde: »Tæj' æ brækker mæ, do!«

Undertiden kan en hel mængde snoge ligge på en flad sten og sole sig i varmen. Det hænger ikke rigtig sammen med det: det er den u'nd' (den onde), eller en af hans hjælpere, der har sine kostbarheder ude i solen, og for at han kan have dem i fred, lader han dem se ud som snoge. – Snoge skal være en ren lækkerbisk for svin, er det i hvert faldt i Amerika, hvor selv klapper-slangen må herved, om de kan finde den.

At snogen kan stikke halen i munden og løbe i et hjulspor, så ingen hest kan følge den, var der mange, der troede. Om det så var snogen eller menneskets tanke, der løb, kan jeg ikke afgøre. Angående hugormen er

der mange ting at bemærke, som drenge var helt på det rene med i min tid. For det første har nu alle hugorme en konge, han har krone på hovedet og skal ikke være god at komme i med, som rimeligt er. Om det så er med »æ howworm'kong'«, som det er med søslangen, at man har set den, men ingen fundet den, kan jeg ikke sige.

Dernæst er det en sikker sag, at hugormen ikke slår den, som ikke kender den. Der er mange historier om børn, som har leget med den, uden at den gjorde dem noget, men som blev slået af den, da forældrene kom til og fortalte, at det var en hugorm. – Det er ganske vist, at der var dem, der kunne sige noget til den første hugorm, de så, så de ikke fik flere at se den sommer. Det var således tilfældet med Mari' Væwers' på Vorbasse Sønderhede, det sagde hun da selv. Hun kunne binde dem, som det hed.

Det er også ganske vist, at jo flere hugorme man slog ihjel, des flere fik man at se; jeg er tilbøjelig til at tro, at dette er sandt. Man så sig nemlig godt for. Og det kunne nok behøves for den, som havde bare fødder og langt til mennesker. Hugormen er ikke at spøge med. Rigtignok har mosefolkene gjort det. Ved hjælp af en kløftet kæp kan man holde dens krop fast til jorden, drille den, så den åbner munden. Da må man have en tobaksskrå rede på enden af en anden kæp og lade ormen få den i gabet, – så er den snart færdig; den kan ikke tåle gift, i hvert fald ikke den slags. Sådant siger man i hvert fald. Jeg har ikke personlig været med til den slags spas.

Har drengen ladet sin trøje ligge i lyngen, kan han ikke være alt for sikker på, at der ikke er en hugorm under den eller i den, når han kommer for at hente den. Hugormen vil nemlig gerne varmes op. En dansk landstryger her i Amerika, som ofte havde sovet under åben himmel, har fortalt mig, at han mere end én gang, når han vågnede om morgenen, har fundet en slange

liggende sammenrullet på hans bryst, for der var varmt. Slangerne vil også gerne ligge under et kornneg, for der er varmt, føler de.

Det hed sig, at når hugormen har bidt, må den skynde sig til vand for ikke at dø. Det passer naturligvis ikke, for den må jo stadig bruge sin gift for at leve. Derimod er det vist, at den findes, hvor der ikke er langt til vand, særlig ved søerne i heden. – Hvor der er hugorme, kan man blandt andet se det derpå, at der findes mange gamle slangeskind i lyngen, stendyngerne og sådanne steder.

VI

Det er så how'res at komme til at tale med et menneske, når man sådan går ene i heden dag ud og dag ind. – Alene det at se mennesker færdes, er en hel begivenhed. Det er ikke alle, der har sind og tid til at tale med en sølle hjor'dreng. Men ske kan det da. En gammel kone, der er »ud' o æ to-hwerre« (ude at tigge uld), kan nok slå en sladder af med ham, mens hun hviler sig lidt, og da falder der gerne nyt af, for hun er en af omegnens vandrende aviser, og ikke sjældent fremtræder hendes nyheder i betydelig forstørret udgave, men det er jo en vis vej, at »den der et' vil trow løwn, er et vær' å fortæl' now'd«.

Og der var så den vandrende glarmester med sin glarki'est på ryggen. Han sad også inde med vigtige efterretninger, og ikke at forglemme, æ pjaltkræmer, der vidste at berette om, hvor svært der »kri'edes i æ aw-viser i den sist ti'«. – Det var også ham, der sagde: »De æ' lig' godt now'd skidt now'd mæ de' hær' krigsvæsen, nær' en ingen bøsser hå'r«. Undertiden faldt der en smule nyheder af til hyrdedrengen fra den slags folk, for han vidste jo besked, om manden var hjemme og sådant mere, der kunne være af betydning at vide, for tit gik handelen bedst, når manden ikke var hjemme. En

rigtig hyrde vidste gerne med temmelig bestemthed, både hvor manden var, og hvad klokken var. Begge dele havde betydning for ham.

Den, der er nogenlunde kendt med stamgæsterne til Vorbasse marked i tresserne, vil huske Markus Højen. Han var en af dem, der kom først, og han ventede gerne, til alle de andre var gået. Han kunne drikke, og han kunne spille violin, så lifligt forekom det mig, at jeg ikke har hørt finere musik. Ikke sjældent endte musikken med, at Markus faldt i søvn og vågnede først, når hovedet tog et alt for langt tag forover. Jeg måtte gemme mig, så godt jeg kunne, og høre og se til på afstand for ikke at forstyrre musikanten, for jeg kunne ikke give spillemandspenge. – Men særlig udmærket var det da, om man kunne træffe til at møde en dreng, man kendte, helst når han ikke var for stor eller for lille. Jeg har mødt folk her i Amerika, som jeg har været hyrdedreng sammen med på heden, et venskab blev der indgået, som vel vil vare livet ud. En datter af en af disse mine gamle venner besøgte mig for en del år siden. Hendes fader havde pålagt hende at besøge mig. Vi bor nemlig langt fra hinanden og har ikke set hinanden i mange år.

Kommer der en fremmed dreng ad vejen, går det måske lidt anderledes til. At han er fremmed, kan man snart høre på hans sprog, thi sproget var forskelligt fra sogn til sogn. Var han f. eks. fra Hejnsvig, så sagde han: »A'r fræ Hejnsvig aw«, og drengen fra Vorbasse morde sig, thi det lød i hans øren, som om den anden klagede sig ved at fortælle, hvor han var fra. – Ellers lød svaret på spørgsmålet: Hvor er du fra? ikke så sjældent: »A'r frå, hvor æ hus stor' ud' og æ gjæs gor' mæ' djer bår' bien«. Eller: »Fræ mi får og te mi' mu'r, frå mi mu'r å i æ sæng' å frå æ sæng å hær'te« (hertil). Svarer den anden ikke, lyder spørgsmålet: Hå' do lå'nd (lånt) di mond hen å kjør' mog i« – og således videre. Alt det nævnte er måske blot indledningen til enten

slagsmål, handel o. l. – Slås er der ikke så meget ved, når der kun er to tilstede; der skal helst være et publikum, før det rigtig vil skære. Handelen ville det her være for vidtløftigt at komme ind på, den er desuden så bekendt et emne, at det ikke behøves.

– – –

Så er der naboerne, hvis besæede mark måske grænser op til heden. Hvis de vil vel fare, gør de bedst i at have det til venskab med æ hjor'dreng, ellers kan han endda spille dem ikke så få puds. Men nogle af dem er arrige som skarn. Som regel har jeg altid været gode venner med naboerne. Den ene lovede mig en mark til Bække marked (altid ved midten af september), hvis jeg holdt kreaturerne af hans korn, og jeg fik min mark. En venlig kvinde gav mig en »blåd' kåg«, hver gang hun bagte. En blad kage er bagt på et peberrodsblad og smager særdeles godt for en sulten hyrde. At hans kvæg aldrig kom på Karens mark, siger sig selv. – Er naboen derimod både arrig og gerrig og skælder drengen ud, hvis et kreatur skulle komme på hans mark, sladrer til drengens husbond, så drengen måske både får skænd og prygl, – så finder vedkommende måske ud af, at den er ilde faren, der lægger sig ud med drenge. Måske tager vedkommende det ikke så nøje med at tøjre lidt over skellet, hvis der er godt græs på den anden side. Han finder så måske en skønne dag, at tøjret er skåret af lige ved skellet, hans kreaturer er løse og i kornet, eller tøjrepælen er rykket op – og således en mængde ting, som drengen naturligvis ikke kender det mindste til. Den skal endda stå tidlig op, som ligger i krig med drenge. Den derimod, som vil rose og hjælpe en dreng, når det kniber, kommer sjældent til at fortryde det.

– – –

Som regel har en rigtig hyrdedreng sin taske med sig. Og dens indhold spiller en stor rolle i hans tilværelse. En god mel'mad er meget værd for en sulten dreng. Og

står han sig godt med kvindfolkene, får han gerne en god taske med sig ud i heden, ikke sjældent et lille tillæg i form af et stykke rugsigtebrød og et stykke brunt sukker, en pandekage med sukker på og lignende, alt som sagerne står og hjertelaget er til. Taskens indhold bliver gerne undersøgt på vejen ud i heden, og mens drengen er lille, spiser han gerne sin mad, måske inden han selv er kommet derud; så har han den fordel, at den ikke bliver tør, og smørret tørrer ind. Er drengen ældre, gemmer han sin mad; måske kan han få lejlighed til at nyde den i selskab med sin nabohyrde, og da smager den dobbelt godt. Har han en hund med sig, får den gerne sin del. Måske er den så træsk, at den så går hjem, da der jo ikke er mere at vente efter. Dog, således bærer kun gamle hunde sig ad, og dem er det ikke let at lære kunster, siger man.

Angående drengens mel'ma' er der flere ting at bemærke. Dersom brødet er tykt, har pigen ikke skåren sine fingre; er der kun lidt smør på, så bliver den en »trøk'hals«, ligesom den er det, i hvem lærdommen ikke vil ned, medens han går i skole. Er pålægget tyndt, som ske kan, så har pigen givet lidt og lovet mere og flere ting, som jeg nu ikke kan huske. Er der hvedebrød, så skal det spises sidst; thi herremanden skal oven på bonden og ikke omvendt. Kan han finde en hel rugkerne i brødet, som har »stål'n sej både fræ kwå'n å kniw«, da gemmer han den, for den er der lykke ved. – Er brødet smurt på den mindste flade, »æ stim'mors' sie«, da kommer det fra en gerrig hånd. Er brødet ikke helt skåret af, men brækket af ved den ene ende, så har det en hæl. Den får hunden gerne, om den er med. Men drengen tænker ellers derved på tiggersken, som altid sang, når hun fik et stykke brød med en hæl ved, og hun fik derfor navnet »Syng' Mæt«!

En fornuftig dreng gemmer den bedste bid til sidst, skubber derfor pålægget fremad, så det tykkeste kom-

mer sidst. Hvis han så ikke passer på, snapper hunden det måske fra ham, som det engang skete med mig. Hunden har nemlig hele tiden været interesseret tilskuer og ventet på sin part. Drengen kaster gerne det, den skal have, et stykke bort, men den er straks tilbage igen, og den regner med den sidste bid såvel som drengen. Derfor gælder det om at passe på. – At det tit går andre som hyrdedrengen med det påtænkte sidste bid, er der for resten vidnesbyrd nok om.

»De er et' så møj, som det ru'er til, sa' drengen om sin mellemmad«, er et bekendt ord, og mere end én dreng har vel haft anledning til at kunne sige det efter.

Med hensyn til at spise, er der stor forskel på folk, og på fæ vel med for den sag. Nogle sluger maden, medens det for andre tager syv lange og fem brede, før de får den ned. Herom hedder det: »Den, der er rask til sin mad, er også rask til sit arbejde«.

Men det hedder også: »Slug kniv – får alle liw«.

Og slugekniven svarer: »Gummelstok – får alle nok.«

Hyrdelivet er det samme søndag og søgnedag, men tungest er det om søndagen, når alle andre har frihed og kan gå i byen. Den er i sandhed en god ven, som en søndag eftermiddag tager hjord'drengens plads, så denne kan løbe hjem og besøge sine forældre og søskende i nogle timer, bringe sit hullede og skidne tøj hjem og få rent linned på. Da må de nye klæder på og friheden nydes i fulde drag. Da er det, som kom han ind i en hel anden verden. Aldrig har hans hjem været så smukt og godt som nu, og det bedste i hjemmet er ikke for godt til ham, den korte stund han er der.

Men selv om han må blive på sin post, så ved enhver, der har levet ude i naturen, at søndagen også der er forskellig fra de andre dage, især så længe vi er børn. Ikke blot lyder kirkeklokkens røst den dag ud over landet, ikke blot om aftenen, men også om formiddagen, men der ligger en helt anden tone ud over det hele. Kommer

han hjem til middag, er stuen fejtet og strøet med det fineste hvide sand, der er dug på bordet og smør i grøden og sød mælk å du' i (at dyppe i). Eftermaden er også bedre, end den plejer at være, og alle synes at være mere venlige end sædvanlig – også mod ham. Og så er måske én eller to af hans små brødre kommet at besøge ham og tager med ham ud i marken om eftermiddagen. Da er der glæde, så det kan forslå, selv om de må på vejen hjemad en god stund før aften, da de har langt hjem. Da må alle fuglereder efterses, alle mærkelige steder besøges; at der må tages et bad i en af søerne, siger sig selv, og ovenpå må maden deles, medens afskedstimen slår.

VII

En hyrdes stolthed er hans pisk, som han helst selv skal forstå at lave og holde i brugbar stand. Det har han lært af en ældre standsfælle og øvet sig selv i de mange timer derude på heden. Det gælder da først og fremmest om at få fat i det rette materiale. Når manden – »ham sjel« – skal til byen, har drengen gerne bud med om »hysom« (hyssing) og »skrallebast«. Er materialet for hånden, tager fabrikationen sin begyndelse. En pisk, som fortjener navnet, skal helst være ca. 1½ favn lang og knyttes (knew'les) af 4 strenge. Det for hånden værende hyssing skæres da i to lige lange stykker, og hver af disse to stykker lægges dobbelt, så man har de 4 strenge (tøter). Der snoes først et øje, som det bånd, der bindes om piskeskafte, kan sættes i, og så begynder æ knew'len, idet hvert af de to par strenge lægges over hinanden skiftevis, ikke for løst, så snoren kan trækkes alt for meget, for så kan pishen ikke »swirp« (slå, så det svier), som den skulle, og heller ikke for tæt eller stramt, for så vil snoren krømp' (krympe) – og det dur ikke. Stregene må altid lægges ved siden af hinanden på samme måde, så at den streng, der fra først af er til venstre, altid læg-

ges ved denne side, ellers bliver der et tyndt sted på snoren, så den let går itu, og den er ingenting værd. For at en pisk skal kunne slå rigtig, må den være tykkest og tungest foroven. Når drengen derfor har knyttet så meget som 6–8 tommer, laver han snoren tykkere, nemlig på den måde, at han i stedet for at lægge de to strenge ved siden af hinanden, binder dem i halvknuder over hinanden. Snoren vil da blive omtrent dobbelt så tyk. Men han må passe nøje på, at han ikke i stedet for en knude laver »en hund'ør«, sådan »som æ kvindfolk åltier gjør«, når de skal slå en knude. Gør han nemlig det, så kommer der et tyndt sted på snoren, så den let går i stykker. Er drengen en rigtig kunstner, så slår han ikke halvknuder, men »rew'slerknud'der«, den ene over den anden. Men atter her gælder det at passe på, at der ikke bindes fejl, så der kommer tynde steder. Det tykke stykke må nøje afpasses efter piskesnørens længde. Bliver det for kort, er der ingen drøwt (drift) i pishen, og bliver det for langt, vil den støde for meget, så man ikke kan slå ordentligt knald med den. Først efter lang øvelse lykkes det drengen at finde det rette forhold mellem længde og tykkelse. En rigtig »pisk'smæk« (piskesnøre) må blive tyndere og tyndere, jo længere det går nedad, ellers bliver det en pøl's, som der ingen slag er i. Derfor må drengen gøre sine strenge tyndere og tyndere, jo længere han kommer ned, først ved at tage den ene streng bort af sit »hysom« efter den anden og til sidst ved at stryge strengene mellem sit knivsblad og enden af sin tommelfinger. Er piskesnøren knyttet færdig, må den tjæres for at gøre den både tung og stærk. Han må stjæle sig til at få fat i tjærekanden og en klud, som han fylder med tjære og tager så snøren, som er fastgjort ved den ene ende og lader den glide gennem tjærekluden, som han holder i sin hånd, til den har fået et passende lag tjære. Den må så tørres, før den tages i brug, samt forsynes med en *skrald'r*, helst af skrald'erbast, men i

mangel heraf kan sejl garn eller hestehår også gøre tjeneste. Et piskeskæft, som hyrden bruger det, må helst ikke være for langt, henved 3 fod, og helst af røn eller eg, så det kan give lidt efter, det giver det største skrald.

En rigtig hyrdepisk er ikke så lidt af et kunststykke, og den er værd en mark mellem brødre, og i en byt'hand'l ikke så lidt mere. – Foruden sin pisk og sin ky'lkjæp var hyrden gerne forsynet med en kniv, der gerne var »gue, nær en .blew' slew'n« og som kunne »bid' ål'd de en so« (bide alt det, den så). Kun sjældent havde han en kniv ret længe ad gangen, for den var altid kurant handelsvare mellem drenge, når de mødtes. Og det fejlede sjældent, at jo hver af dem havde den bedste kniv i landet. Modpartens var gerne god nok til »å skjær' smør mæ« eller en snejlgjæld'er, der var lavet af »gjord'ja'n« (båndjærn) o. s. v. Ikke sjældent fulgtes sådanne nedsættende bemærkninger af en udfordring til at »hog'ges kniw'«, der så gerne afvistes med en bemærkning om, at det var bedst at vente med det, til vedkommende fik en kniv o. s. v. En kniv, på hvis blad der stod cast steel og Sheffield, var »ængelst« og langt mere værd end f. eks. en tysk, og særlig var den kniv, hvis skæft var af »hjært'tak«, i høj pris. Tit endte en knivhandel med, at der byttedes »lig' om lig'«, eller »som der ingen pæng' vor' i æ land«. – Den, der skulle »gi' i bytt«, kunne gerne ikke betale kontant, men lovede så at betale til en vis tid, gerne efter et eller andet marked. Den, som fortrød handelen og ville, den skulle gå om igen, måtte give »opslaw«, måske nogle metalknapper, nogle skillinger, en solring e. l., for ellers var det en drengemand, og en sådan skammede selv drenge sig ved. – Én genstand kunne hyrden ikke handle med, og det var hans taske, den hørte nemlig kaldet og ikke personen til. Jeg husker, at min taske i sin tid var lavet af et gammelt støvleskæft, der var forsynet med en klap, så den kunne knappes, og med en rem til at kaste over

skulderen. Hvor mange af mine formænd i embedet, der har båret den, ved jeg ikke, så lidt som hvor mange af mine eftermænd den er gået i arv til.

— — —

Den danske hyrde og det danske hyrdeliv er kun småting mod det, der her i Amerika er levet og tildels leves endnu på de store prærier i de nordvestlige stater, hvor hyrden altid er til hest med lange støvler og store sporer på, revolver i bæltet og sit lange snørereb på sadelknappen, sin seng og den nødvendige proviant bundet på hesten ved den vældige sadel. — En af mine sønner har nu snart i mange år været en sådan hyrde, først i Nord-Dakota og nu i Montana. Da jeg i sin tid besøgte ham, langt ude mod Vestens bjerge, fik jeg en forestilling om, at et friere og sundere liv end det, disse hyrder lever, og et mere naturligt og gæstfrit folkefærd end disse hyrder er — skal man lede længe efter. Og da han siden besøgte mig en vinter, og jeg kunne tale mere udførligt med ham om hans hyrdeliv derude, da steg minderne om mit eget hyrdeliv på den jyske hede i sin tid så levende frem for mig, det, som jeg her har forsøgt at skrive lidt om, sådan som jeg kan det, så mange år efter.

Blair, Nebraska, U.S.A., september 1912.

P. S. Vig (sign.).

Afskrevet efter P. S. Vig: Hyrdedrengeliv — håndskrevet manuskript, udlånt fra Dansk Folkemindesamling, Det Kgl. Bibliotek, mærket DFS 1906/46: top. 2653.

Tillempet efter moderne retskrivning (små bogstaver), men ingen ændringer foretaget, dog er visse oplysninger om hedens dyreliv udeladt. Enkelte rettelser, hvor der øjensynlig er fejlskrivninger, eller enkelte ord er faldet ud.

Rødding, 5. oktober 1964.

Chr. Winther.

HIISTORISK SAMFUND FOR RIBE AMT

assereren, lærer S. Manøe Hansen, Ølgod, kan medlemmer købe nævnte bøger til favørpris. Bogladeprisen i parentes. Moms er tattet. Man bliver medlem og får årbogen for et årligt kontingent 16,50 + porto.

en Fra Ribe Amt (ældre årgange) 9,00 (22,50).

BFTER:

- . H. K. Kristensen: Gamle sydvestjyske fiskerlejer, 1965, 212 s., 28,00 (32,00).
- . H. K. Kristensen: Hovedgården Estrup i Malt herred. Med bidrag til bøndergodsets historie, 1968, 168 s., 23,00 (32,40).
- . Biskop Hegelunds dagbøger ved Bue Kaae ventes udsendt i 1969.

SKRIFTER:

- . H. K. Kristensen: Lille vejledning i læsning af gotisk skrift, 2. oplag 1963, 16 s., 5,00 (5,00).
- . P. Friis og H. K. Kristensen: Chr. Lyngbos vestjyske billeder i udvalg, 2. oplag 1963, 32 s., 5,65 (9,00).
- . Gunde Pedersen: En Styrmands Selvbiografi, 1964, 52 s., 5,65 (8,45).
- . C. Teilman Hald: Vestjyske adelsfolk. Den Teilmanske portræt-samling på Gjellerupholm, 1966, 92 s., 17,00 (20,25).
- . M. P. Rostoch: Dend gamle og navnkundig Kjøbstæd Ribe. Ved Mogens Bencard, 1967, 92 s., 17,00 (20,25).
- . H. N. Skade: Gredstedbro ved Kongeåen. Overfartssted og toldsted, drivkro og bondegård, 1968, 180 s., 21,40 (24,50).
- . P. S. Vig: Hyrdedreng på heden. Ved Chr. Winther, 1969, 40 s., 5,65 (8,45).